

KUST ON PÄRIT EESTI KEEL?

Ago Künnap. Eesti keele päritolu. Tartu, 2013. 263 lk.

Emeriitprofessor Ago Künnap on laiemale avalikkusele tuntud kui „keelepüü langetaja”, teadlane, kes viimaste aastakümnete jooksul on julgelt vastu astunud uurali keelte leviku traditsioonilistele vaatenurkadele, toetudes oma teooriates lisaks keeleteaduse andmetele ka arheoloogia ja eelkõige geneetika uuematele uurimistulemustele, aga samuti oma mõttekaaslaste Kalevi Wiigi ja János Pusztay töödele. Tema viimane eesti lugejale mõeldud monograafia juhatab huvilisi lahkesti eesti keele päritolu radadele.

Kes ei tahaks teada, kust on pärit eesti keel? Kindlasti huvitab see väga paljusid eestlasi. Lugema kutsuva pealkirja taga ei pruugi aga alati leida seda, mida ootad. Naiivne oleks arvata, et keegi suudab kunagi pakkuda lõplikku vastust eesti keele päritolu küsimusele, aga mingit selgemat nägemust ootab küllap iga lugeja. Autor ütleb saatesõnas: „...tuleb hoolitseda selle eest, et meie poolt kasutatavad teaduslikud andmed ja ideed oleksid kõige uuemad, sest vananenud viivad meid loomulikult

eksiteele” (lk 7). Muidugi tuleb arvesse võtta kõige uuemaid teaduslike uurimuste tulemusi, kuid mitte iga uus idee ei ole tingimata õige ning mitte iga vana idee ja vanad andmed ei ole tingimata valed. Osa andmetest vananeb paratamatult, keeleteaduses õnneks mitte nii kiiresti kui näiteks geneetikas, kuid iga tänane uuenduslik idee võib homme osutada vananenuks. Mida keeleteaduses pidada vananenuks ja uuenduslikuks, sõltub üsna suures osas igapäevaelu isiklikest veendumustest ja tõekspidamistest. Siin lähivadki Künnapi ja suure osa teiste fennougristide ja uralistide seisukohad lahku.

Raamat koosneb pealkirjastatud peatükkidest, mis on jaotatud kolme ossa: „Ühist uurali keelerühma kohta”, „Uurali keelerühma asend Põhja-Euraasia keelte seas” ja „Uurali keelte üksikkateooriate probleeme”. Igat neist peatükkidest võib pidada omaette keeleteaduslikuks artikliks ja enamasti need ongi ühel või teisel kujul ka varem ilmunud. Neile eelneb kaks lühikest eessõna ja järgneb lõppsõna. Saatesõnas mõonab autor, et „osa raamatu tekstist on varem ilmunud eri trükistes mitmetes keeltes” ning et ta on „vältinud võimalusel viitamist erialaste-

le trükistele” (lk 8). Täpsustusena tuleks lisada, et viitamine teadusliku aparadi mõttes puudub raamatus täielikult. Teksti sees küll viidatakse erinevatele autoritele (näiteks Kalevi Wiik, János Pusztay, Angela Marcantonio, Erika Körtvély, N. M. Tereštšenko jt), aga mitte konkreetsetele teostele ega nende lehekülgedele. Tekib küsimus, kas ikka võib paari lehekülje pikkuseid tsitaate esitada ilma konkreetset allikat nimetamata (nt lk 22–23). Mitmetele väidetele on viidatud ka umbisikuliselt (mõned uurijad, üks keeleteooria). Kahjuks ei ole ka ühtegi viidet autori enda teostele, samuti loendit autori tähtsamatest publikatsioonidest. Need puudused tekitavad juba raamatut lugema asudes ettevaatliku eelhoiaaku. Muidugi võib raamatut võtta ka laiale lugejaskonnale mõeldud pikavõitu esseena, mis ei pretendeerigi teaduslikkusele. Ka viitamine ei pruugi alati tagada väidete korrektsust, nagu on Künnapile ette heitnud mitmed soome uralistid, näiteks Ante ja Aslak Aikio.¹ Ago Künnap (ja Kalevi Wiigi) teravamate kriitikute seas on veel Petri Kallio ja Johanna Laakso.² Märkimist väärib, et raamatus on väga vähe viidatud nende kriitikale (nt lk 94–95), pigem püütakse leida ühiseid punkte Künnapile enda ja nende seisukohtades (lk 71 jj).

Kes on raamatu sihtrühm? Arvestades teksti keerukust, on enamik sellest eesti keele ajaloo huvilisele tavalugejale päris raske pähkel, sest juttu on üksikute grammatiliste liidete ajaloost, rekonstruktsioonidest eri keeltes ja nende kasutuse morfosüntaktilistest seikadest. Samas teeb viidete puudumine teose raskesti vastuvõetavaks ka laiemale keeleteadlaste ringile, sest lugejalt on

võetud võimalus teemat edasi uurida. Muidugi on võimalik autori varasemate publikatsioonide põhjal enam-vähem kõik viidatud teosed üles leida, kuid see nõuab üksjagu lisatööd.

Järgnevalt toon esile mõningad puudused, mis silma torkasid.

Raamat on ilmunud 2013. aastal, kuid uurali rahvaste arvukuse kohta on kasutatud Venemaa 2002. aasta rahvaloenduse andmeid, kuigi 2010. aasta rahvaloenduse andmed avaldati juba 2011. aastal, mistõttu ei saa öelda, et antud juhul oleks kõige uuemaid andmeid kasutatud (lk 18). Samuti on tabelis mitmeid eksimusi ja küsitavusi. Esitatud saamide arvukus pole päris kindlasti saamide arvukus Venemaal, vaid ligikaudne saamide üldarvukus nende asualadel kokku. Kindlasti ei ole ka tabelis toodud saamide emakeelsus (100 %) õige. Lähemal vaatlusel ilmneb, et eksitud on ka teistes arvudes, näiteks vajalaste arv oli Venemaa 2002. aasta rahvaloenduse andmetel 73, mitte 400, nganassaani keele kõneleajate arv aga 834, mitte 900³ ja nganassaani keele kõneleajate arv mitte 1000 ja 111,1 % (*sic!*), vaid 505⁴. Täpsustuseks olgu lisatud, et 2010. aasta andmetel oli nganassaani keele kõneleajaid Venemaal vaid 125. Mis muidugi kinnitab vaid fakti: uurali keelte kõneleajate arv Venemaal kahaneb hirmuäratava kiirusega. Ja sellega koos ka nende rahvaste arvukus. Sest üha rohkem määrab keel ka rahvuse.

Künnap viitab Gösta Bågenholmile (lk 93), kelle Uus-Guinea ja Skandinaavia võrdluses keelte tiheduse alusel leiab ta kinnitust konvergenti pikaajalisele domineerimisele Skandinaavias ja Soomes. Sellise järelduse tegemine ei ole õige, sest keelelise mitmekesisuse määr on tingitud kliimaatilistest eripäradest ja looduslikust mitmekesisusest: kui palju looduskeskkond suudab inimesi üleval

¹ A. Aikio, A. Aikio, Mikä oli todistettava. – Kallio 2002, nr 4. <http://www.kallio.fi/vanhat/vanhatsivut/arkisto/kesk402.htm#aikio2> (21. I 2014).

² P. Kallio, R. Anttila, Suur-Suomen tiede harhapoluilla. – Kallio 2002, nr 4; J. Laakso, Voiko väittää mitä vain? – Virittäjä 1999, kd 63, nr 4, lk 637–639.

³ <http://www.perepis2002.ru/ct/doc/English/4-1.xls>

⁴ http://www.perepis2002.ru/ct/doc/TOM_04_04.xls

pidada, ning polaarlade looduslik mitmekesisus ja rahvastikutihedus on kõigjal kordades väiksem kui vihmametsas.

Mitmes kohas räägib autor Altai keeltest, näiteks viidates Juha Janhuneni (lk 140) polevat tänapäeval põhjust rääkida „uurali ja altai keelte geneetilisest seosest”, kuid tegelikult on Janhunen eitaval seisukohal ka nn Altai keelte (turgi, mongoli ja tunguusi) omavahelise geneetilise seose osas ning toonud välja olulised puudused selle hüpoteesi toetajate argumentatsioonis.⁵

Asja ei tee lugeja jaoks kergemaks ka loogikavead ja kordused, mille tähelepanelik toimetaja oleks pidanud ära parandama, nt lk 146: „...sihitava käände esinemise korral puudub vastavas keeles sookategooria. Nii ei või sihitav käanne uurali keeltes esineda, sest nendes keeltes puudub ju sookategooria.” Pealegi ei ole keeleuniversaalidest enamik absoluutsed, st sihitava käände esinemine ei pea tingimata korreleeruma sookategooria esinemisega. Antud universaal ongi statistiline ja enamik Uurali ja nn Altai keeli on siin erandiks.⁶ See universaal ei kinnita ega lükka ümber algse **m*-sihitava olemasolu. Loogikaga pole kõik korras ka järgnevas, kus kinnitatakse, et „...on samojeedi keeltes kahtlemata olemas ühissamojeedi sihitav sufiksiga (*-*m*)” (lk 142, vrd ka lk 211, 244). Veidi hiljem aga kahtleb autor kõigepealt läänemeresoome **m*-sihitava olemasolus, sest tänapäeva keeltes pole sellest min-

git jälge, seejärel aga oletab, et samojeedi *m*-sihitav on saadud läänemeresoome keeltest (*sic!* lk 149). Uurali *m*-sihitavat käsitleb autor mari keele seisukohast ka kogumiku eelviimases artiklis, seades kahtluse alla mari *m*-sufiksi algse sihitava käände funktsiooni.

Lk 179 on aga korduvalt väljendatud kahtlust mari keele sufiksi päritolus, ilma seda sufiksit isegi nimetamata (tähelepanelik lugeja mäletab siiski, et seda sufiksit mainiti lk 159 ja lk 169 seoses uurali 3. pöörde lõpuga, kuid viidete ja aineregistri puudumine teeb selle leidmise raskeks). Et raamat on kokku pandud mitmest eri artiklist ilma neid omavahel oluliselt ühtlustamata või ühendamata, sellele viitab ka see, et samu teemasid käsitletakse korduvalt eri kontekstides. Näiteks saame sõlkupi eitussõna *ašša* päritolust lugeda koguni kolmes peatükis (lk 179, 192, 195) ja eesti eituspartikli ajaloo kohta kahes peatükis (lk 183, 196–197).

Mis puutub vaadeldavasse keeleliste arengute algupärasse, siis jääb iga lugeja otsustada, kas südamelähedasem tundub Künnapu kaitstud konvergentsiteooria või traditsiooniline divergentsiteooria. Laenamine toimub mõlemast protsessist sõltumatult ja vaielda võib vaid selle ulatuslikkuse üle. Niisamuti on keelte konvergents ja divergents universaalsed nähtused ja mängivad olulist rolli kõikide keelte arengus. Küsimus on vaid nende protsesside omavahelises tasakaalus. Tähelepanu väärib ka see, et sõnatüvedest räägib autor väga vähe ja toetub oma teooriates vaid morfosüntaktilistele ja morfoloogilistele nähtustele.

Ago Künnapu raamat on raskevõitu lugemine, kuid neile, kes tema seisukohatadega kursis ei ole, pakub see siiski hea ülevaate tema viimase paari aastakümne tööst. Puhta kullana ei saa seda aga võtta ja tasakaalustuseks tasuks lugeda ka tema kriitikute artikleid.

⁵ J. Janhunen, Manchuria. An ethnic history. (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 222.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 1996, lk 237–240; J. Janhunen, Indo-Uralic and Ural-Altai: On the diachronic implications of areal typology. – Early Contacts between Uralic and Indo-European: Linguistic and Archaeological Considerations. (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 242.) Toim C. Carpelan, A. Parpola, P. Koskikallio. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 2001, lk 207–220.

⁶ The Universals Archive: 247. University of Konstanz. <http://typo.uni-konstanz.de/archive/>